

Tomáš SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice, Bohumír Němec – VEDUTA 2012, 296 s. ISBN 978-80-86829-80-7.

Jako 14. svazek edice „Osobnosti českých a moravských dějin“ vychází dizertační práce T. Somera věnovaná Smilovi z Lichtenburka. Smil se tak stává jednou z mála osob šlechticů 13. století, kterým je věnovaná samostatná biografie a to poměrně nedávno od posledního zpracování jeho životopisu z pera J. Urbana.¹ Práce sestává z úvodu, tří kapitol a závěru, dále obsahuje Smilův itinerář, rodokmeny, seznamy zkratk, pramenů a literatury, příloh, rejstřík a anglické resumé. Obsahuje také 15 barevných a 40 černobílých vyobrazení, šest map a plánů, šest tabulek a grafů.

Po úvodu, v němž se autor zamýšlí nad metodickými otázkami psaní biografii šlechtice v 13. století a dosavadní literaturou o Smilovi z Lichtenburka následuje první kapitola, která se nejvíce podobá tradičnímu životopisu. Zabývá se hlavně Smilovou účastí ve válečných událostech 40. a 50. let 13. století. Autor přitom často nově upravuje chronologii některých těchto událostí – zejména povstání proti Václavovi I., které se Smil účastnil asi na straně Václava a dostal za to úřad pražského purkrabího. S tažením do Sambie spojuje T. Somer jeho dar fary v dnešním Havlíčkově Brodu německým rytířům, s tažením do Bavor pak jeho listinu pro tři cisterciácké kláštery, kterou jim daroval část svého podílu ze zisků z do-lování.

Na poněkud nepevnou půdu vstupuje autor, když výtvarnou formu Smilovy pečeti z roku 1262 (stojící postava rytíře) považuje za projev svobodné vůle tohoto šlechtice, ačkoliv současně přiznává, že před ním takové pečeti používali jen Rožmberkové a zhruba současně Idík ze Švábenic, a později někteří nejvýznamnější šlechtici. Pečeť tedy odráží hlavně Smilovy oprávněné aspirace na vlastní reprezentaci jako jednoho z nejvýznamnějších šlechticů země.

Závěr kapitoly, který je věnován rozboru Smilovy klientely, trpí několika věcnými nedostatky. Jmenujme geografické zařazení Benedy z Markvartic, možná by bylo lepší než o Markvarticích v severních Čechách uvažovat o Markvarticích

¹ Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.

u Sobiňova na Chotěbořsku.² Václav „de Loh“ (s. 86), se jako svědek v záležitostech Smila z Lichtenburka nevyskytuje jen jednou, ale dvakrát, kromě autorem citované zmínky z roku 1259 svědčil ještě na listině Jindřicha Ptáka z předchozího roku, a to mezi lichtenburskou klientelou.³ Zdá se, že tato listina autorovi alespoň při líčení Smilovy klientely unikla (mezi svědky jsou např. „Boezslaus burchgrafius, Beneda, Henricus curialis“). Lokalita Loh je asi totožná s Lochy u Třebešic na Čáslavsku.⁴ Zajímavostí, na kterou se autor podivuje, je vojenská služba německého lokátora Wernhera. Tu ale zmiňuje již J. Šusta a podobné případy jsou doloženy např. i na panství kláštera Třebíč či v Kladsku.⁵

Druhá kapitola je věnována Smilovým majetkům a to nejprve statkům v dolním Poohří a vztahu Smila k Žitavsku. Následuje pojednání o problematice původu hradu Lichnice. Autor se spíše přiklání k tezi T. Durdíka, že šlo původně o královský hrad stejně jako některé další hrady (Křivoklát, Jindřichův Hradec, Rýzmburk).⁶ Argument je založen na typologické metodě, historické prameny však tyto hrady až na Křivoklát uvádějí jako šlechtické. Nová publikace, kterou autor pravděpodobně neměl k dispozici, ukazuje, že původní velikost takových hradů mohla být mnohem skromnější.⁷ T. Somer zajímavě uvažuje o původní souvislosti hradu s městem Chotěboří a to inspirován statí T. Durdíka, ale nebere v úvahu kritiku této hypotézy z pera V. Razíma.⁸ Vztah tohoto hradu a Chotěboře doložený

² CDB V/4, Sáša Duškova – Vladimír Vašků (edd.), Praha 1993, s. 189.

³ CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), 1974, č. 175, s. 280–81; č. 167, s. 266–268.

⁴ CDB V/4, s. 183.

⁵ Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, Praha 1926, s. 201; Rudolf FIŠER: *Kláster uprostřed lesa. Dvě studie o trebičském benediktinském opatství*, Brno 2001, s. 101; *Geschichtsquellen der Graffschaft Glatz*, Bd. 1. Urkunden und Regesten zur Geschichte der Grafschaft Glatz bis zum Jahre 1400, Franz Volkmer – Wilhelm Hohaus (edd.), Habelschwerdt 1883, s. 93–95.

⁶ Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, Praha 2000, s. 331.

⁷ Ivan LEHKÝ, *Malý „Obří hrad“ Rýzmburk*, In: *Hrady českého severozápadu. Sborník k životnímu jubileu Tomáše Durdíka*, Jana Kuljavceva Hlavová – Oldřich Kotyza – Milan Sýkora (edd.), Most 2012, s. 149.

⁸ Tomáš DURDÍK, *Královské hrady a královská města v Čechách 13. století*, AH 20, 1995, s. 335 uvažuje o jakémsi vztahu hradu k Čáslavi; Vladislav RAZÍM, *K problematice vztahu hrad – královské město v Čechách*, AH 27, 2002, s. 307–308.

v 1. třetině 14. století mohl vzniknout a asi i vznikl až v době Smilovců či jeho synů. Dále je popisován původ rodových majetků na Havlíčkobrodsku, o nichž autor usuzuje, že je získal až Smilův otec Jindřich sňatkem se Sibilou z Křižanova v letech 1252–1253. Při analýze zmínek o příjmech z tohoto panství je zde přesvědčivě dokázáno, že tyto příjmy byly zcela legální a pocházely z jeho titulu vlastníka příslušných pozemků. Jeho výnos představoval teoreticky 2/13 výnosu těchto dolů. Dále je pozornost věnována městským lokacím na tomto panství a vůbec kolonizaci oblasti. Autor na základě rozboru půdorysů vsí a písemných zmínek zjišťuje, že zde asi polovina osad existovala již před počátkem těžby stříbra. Opatrně je nutno přistupovat k na s. 161 citované analýze nálezů z hradu Ronovce, neboť ta zahrnuje jen malou nerepresentativní část nálezů z hradu, která nic o jeho počátku nevypráví.

Třetí kapitola je věnována vztahu Smila k církvi. Je zde popisováno formování kostelní sítě na Havlíčkobrodsku, a počátek působení dalších církevních institucí v oblasti (němečtí rytíři, klášter v Pohledu). Autor zde uvažuje o existenci děkanátu v Brodě již v padesátých a šedesátých letech 13. století, čímž by byl nejstarším doloženým v Čechách. Nové informace přináší analýza vztahů pana Smila k Žďárskému klášteru, které vznikly nejdříve roku 1252 po jeho sňatku. Již vzpomenutý dar podílů na výnosech dolů cisterciákům spojuje T. Somer s výkupem Smila ze zajetí po bitvě u Mühldorfu, za většinou ostatních darů velmože tomuto klášteru zřejmě jistě stála jeho manželka Alžběta a sám Smil asi velkým příznivcem kláštera nebyl. Kapitola končí částečným rozbohem Smilových příbuzenských vztahů. Zde je třeba doplnit, že za ztroskotáním manželství jeho dcery s Jindřichem z Kózsegu nestála jen smrt Štěpána V., ale zřejmě i jiné příčiny, např. neshody s dalším utěčencem z Uherska komorníkem Jiljím.⁹

Závěr publikace je věnován vyličení smrti a pohřbu pana Smila. T. Somer ho považuje za statečného bojovníka, bohatého šlechtice, ale oproti dosavadním názorům za relativně malého podporovatele církve.

Monografie o Smilovi z Lichtenburka představuje zajímavé a také velmi čtivě napsané dílo o jednom z nejvýznamnějších šlechticů poloviny 13. století, které svou strukturou a šíří záběru v různých disciplínách historických věd představuje v rámci

⁹ Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*, Praha 1937, s. 261.

biografií české středověké šlechty novou kvalitou, a to i přes dílčí zmíněné nedostatky. Autor má pravdu v tom, že výsledná práce pojednává spíše než přímo o Smilovy o různých aspektech doby, ve které žil, tomu se ale při dostupné pramenné základně nelze vyhnout. T. Somerovi se přesto podařilo poopravit mnohé údaje o Smilově životě a přinesl i nové poznatky k českým dějinám 13. století, cenné je např. nové vylíčení vzpoury markraběte Přemysla, či dílčí příspěvky k vývoji církevní správy a kolonizace na Havlíčkobrodsku, byť jak si autor sám uvědomuje, některé možnosti pro zkoumání postavy Smila z Lichtenburka zůstávají otevřeny v oblasti zkoumání systému jeho klientely či jeho zařazení a funkce v rodových sítích české šlechty.

Stanislav Vohryzek

Vít VLNAS, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Vyd. II, Praha, Paseka 2013, 364 s. ISBN 978-80-7432-278-5, 978-80-7035-522-0.

Životní příběh Jana Nepomuckého byl a je vděčným tématem české historiografie, teologie a dalších příbuzných oborů. Zájem o tohoto českého světce dalece přesáhl hranice naší vlasti. Jeho obrazy a sochy zdobí ne jeden kostel, ne jednu náves, městskou aglomeraci, most nebo jen obyčejnou cestu v krajině. Středověká postava Jana Velfína z Pomuka, notáře, klerika, patří mezi nejvíce diskutovaná témata církevních dějin. Najít v odborné literatuře práce, které by byly přístupné jak vědecké populaci, tak nejširší veřejnosti, není příliš jednoduché. Tento nedostatek eliminuje recenzovaná práce prof. Víta Vlnase, předního českého odborníka na problematiku baroka, jenž svým poutavým, jasným a srozumitelným vyprávěcím jazykem získá snadno čtenářovu pozornost.

První vydání z roku 1993 v nakladatelství Mladá fronta bylo dle slov autora psáno „z juvenilní radosti“ s trochou „naivního optimismu“ (s. 329). I tak toto dílo zaznamenalo velký úspěch mezi nejširšími vrstvami čtenářů. Od tragické smrti Jana Nepomuckého uplynulo šest století diskuzí, pochybností a častého nepochopení fenoménu, „který svým významem přesahuje hranice náboženského dogmatu i národní kultury“ (s. 328). Diskuze stále pokračují a jejich výsledky je nutné prezentovat. Druhé vydání, podstatně rozšířené a přepracované, tedy přináší nejnovější histo-

rické poznatky v nepomucenské problematice, jež obohacují čtenářovo povědomí o této postavě českých dějin.

Ve druhém vydání je zachováno základní členění práce z prvního vydání, tedy jedenáct kapitol. První kapitola je věnována samotné osobě doktora Johánka, o jehož skutečném životě víme dnes jen málo (s. 40). Interesantní je část popisující studia Jana Velfína v Padově, kterou autor oproti prvnímu vydání rozšířil. Široce pojatý systematický výzkum pramenů pak Vlnasovi umožnil nově uchopit závažná a interpretačně problematická témata, k nimž bezpochyby patří okolnosti smrti doktora Johánka. Další dvě kapitoly vyprávějí o kořenech samotného kultu až k samotnému zrození legendy.

Barokní ikonografie a citace z děl slavných autorů vhodně doprovázejí text dalších dvou částí práce, jež čtenáře seznámí s cestou doktora Johánka ke slávě, která jej vyvýšila až do samotného zástupu svatých. Ke zrození světce bylo nutné velmi složité jednání, „*při němž vedle právních a teologických argumentů přicházela ke slovu i historická věda se svými posledními poznatky*“ (s. 127). Jako klíčový pramen zde autor uvádí objev Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera (1684–1760), sekretáře královéhradeckého biskupa a probošta vyšehradské kapituly, který v archivu hradčanské kapituly našel důležitý zápis ve starém kodexu (Cod. XXII) o údajné smrti Johánka z Pomuka v roce 1383. Zápis měl provést kapitulní děkan Jan z Krumlova v osmdesátých letech 15. století. O účelovém doplnění Janova zápisu jsou v této části monografie uvedeny nové a dosud neznámé poznatky (s. 136). O hrobu, relikviích a zázracích hovoří sedmá kapitola. Předkládá výsledky ohledání Johánkova těla před beatifikací a kanonizací, několikerého zkoumání domnělého jazyka a zázraky, jež byly legendárnímu mučedníkovi připisovány.

Osmá kapitola nás zavede na barokní oslavu svatojánského triumfu. Svatý Jan Nepomucký se v tehdejší době dostal ihned do světa lidové kultury, umělecké i literární tvorby u nás i v celé říši. Následující dvě kapitoly jsou věnovány postupnému rozkvětu i následnému úpadku svatojánského kultu. Oproti prvnímu vydání je značně rozšířena pasáž o jubilejních oslavách v roce 1829. Poslední jedenáctá kapitola se věnuje sporům o význam a odkaz samotné legendy. I tuto poslední část monografie autor doplnil o novou reflexi nepomucenského tématu v 19. a 20. století. Závěr práce přináší doslov k oběma vydáním a bohatý výběr pramenů a literatury, jenž je oproti prvnímu vydání doplněn o nejdůležitější tituly

vydané po roce 1993. Nechybí zde ani chronologický přehled života Jana Nepomuckého s důležitými mezníky vzestupu a pádu jeho kultu a rejstřík jmen a míst, který první vydání postrádalo. Nelze přehlédnout bohaté ilustrace a rozsáhlou fotodokumentaci. Často neznámá vyobrazení, černobílé rytiny i barevné obrázky jsou pak čtenářům reprodukovány ve znamenité kvalitě. Stávají se tak velmi vhodným a mnohdy nezbytným průvodcem samotného textu.

Kniha Víta Vlnase nenabízí žádné velkolepé objevy na poli nepomucenské problematiky. Snaží se spíše o podrobnější sumarizaci dřívějších a nových poznatků, které vytvářejí obraz životního příběhu a kultu sv. Jana Nepomuckého. Věřím, že najde své místo u nejširších vrstev čtenářů nejen pro svůj poutavý přebal.

Jaroslav Mrňa

Mark R. COHEN, *Pod křížem a půlměsícem. Židé ve středověku*, Praha, Vyšehrad 2013, 400 s. ISBN 978-80-7429-352-8.

Monografie uznávaného orientalisty Marka R. Cohena, která byla pod původním názvem *Under Crescent and Cross. The Jews in the Middle Ages* poprvé publikována v 1. polovině 90. let, se v roce 2013 dočkala českého překladu. Dílo profesora princetonké univerzity reflektuje právní, sociální a ekonomické postavení Židů ve středověké společnosti. Autor do hloubky seznamuje čtenáře s vnímáním židovské otázky ve středověku z pohledu dvou velkých náboženských systémů – křesťanství a islámu.

Kniha je rozdělena do pěti částí. První část představuje zhodnocení dosavadního stavu bádání. Autor se zaměřil na literaturu propagující zažitý mýtus o arabské nenávisti a přívětivém křesťanství a sám nabízí objektivní náhled na problematiku původu a zdrojů středověkého antisemitismu. Ve druhé části se Cohen zabývá otázkou náboženského konfliktu mezi Židy a muslimy na straně jedné, a Židy a křesťany na straně druhé. Na pozadí výkladu o společném historickém základu judaismu, křesťanství a islámu Cohen předkládá příčiny vzniku mezináboženské konfrontace, která měla za následek nepříznivé postavení Židů v Evropě i na blízkém východě. Vedle geneze náboženského sváru je pozornost zaměřena také na

právní postavení Židů v pramenech křesťanského a islámského práva. M. R. Cohen poměrně velmi detailně rozebírá právní úpravu křesťanského římského práva, které z Theodosiova a Justiniánova kodexu převzalo středověké kanonické právo. Neméně podrobně jsou v knize zpracovány také prameny práva islámského. Třetí část je zaměřena na vliv židovského obyvatelstva na středověké hospodářství v křesťanském a muslimském prostředí. V souvislosti s tím autor neopomíná na otázku lichvy, která je pro středověkou Evropu zvláště ožehavým tématem. Předmětem čtvrté části je pojednání o místě židovského obyvatelstva ve struktuře středověké společnosti. Také v tomto případě předkládá Cohen komparativní pohled na postavení stoupenců judaismu v křesťanském a muslimském světě. V poslední, páté části, se Cohen věnuje otázce mezináboženské nesnášenlivosti, která postupně vygradovala v systematickou perzekuci zejména na křesťanském západě.

Dílo M. R. Cohena lze hodnotit jako skutečně detailní sondu do společenských, hospodářských, právních a zejména také náboženských vztahů mezi Židy a vyznačiči křesťanství a islámu. Komparativní přístup autora ke zpracovávanému tématu nabízí čtenáři objektivní možnost srovnání postavení židovského obyvatelstva ve středověkém křesťanském a muslimském prostředí. Knihu lze doporučit jak badatelům z řad historiků, právních historiků a religionistů, tak laickým čtenářům, kteří jsou v dané problematice zainteresováni.

Lenka Šmídová Malárová